

Mikas Vaicekauskas

ZNOČNEI APKOLIEČYTI SENIEJI LIETUVIŠKI TEKSTAI

Atmink: Momentalnas yra raz-
kažius, o viečnas už tay mukas.

Tadas Juozapas Bukota

XVIII amžiaus antrosios pusės–XIX amžiaus pradžios lietuviškoji religinė proza: Chrestomatija, parengė Ramunė Bleizgienė, Nomeda Gaižiūtė, Rita Pilkauskaitė, Vaidas Šeferis, redaktorė Gražina Indrišiūnienė, [dailininkas Gediminas Markauskas], (Iš senosios Lietuvos literatūros), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, 167 p.

RELIGINĖS PROZOS CHRESTOMATIJA

Apie šią chrestomatiją buvo žinoma jau kiek anksčiau – 2000 m. vienoje apžvalgoje buvo paminėta, kad tokia knygelė turėtų pasirodyti¹. Todėl besidomint senosios lietuvių literatūros tekstais, ypač XVIII a. religine proza, laukimas prailgo. Dabar, kai šis leidinėlis guli ant stalo, rūpi pasižiūrėti, ko jis vertas.

Knygelė maža ir kukli – tik 167 puslapiai. Ją sudaro: sudarytojų „Pratarmė“ (p. 5–6), nepasirašytas įžanginis tekstas „XVIII amžiaus antrosios pusės–XIX amžiaus pradžios lietuviškoji religinė proza: Įžanga“ (p. 7–11), Nomedos Gaižiūtės trumpas įvadas „Mykolo Alšauskio „Broma““ (p. 12–15), Olševskio teksto publikacija „Broma ing viečnasti“ (p. 16–48), Vaido Šeferio įvadėlis „Kazimieras Klimavičius“ (p. 49–51), Klimavičiaus teksto publikacija „Pawinastes krikščioniškas“ (p. 52–65), Ritos Pilkauskaitės „Gaspadorius datirtas“ (p. 66–67), „Gaspadoriaus datirto“ teksto publikacija (p. 68–86), Gaižiūtės „Simonas Jakštavičius“ (p. 87–88), Jakštavičiaus „Spasabo nabaženstvu“ (p. 89–99) ir „Živato

¹ Kristina Mačiulytė, „Senosios lietuvių literatūros seminarai VU ir LLTI“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2000, Nr. 38 (1), p. 157.

pona musu Jezusa Christusa“ (p. 100–105) publikacijos, Šeferio „Tadas Juozapas Bukota“ (p. 106–109), Bukotos „Knigiales aprašančios broctva“ publikacija (p. 110–123), Pilkauskaitės „Jonas Lechavičius: „Pravadnikas ing tieviški dangaus amžina““ (p. 124–125), Lechavičiaus „Pravadniko“ publikacija (p. 126–138), Ramunės Bleizgienės „Jurgis Ambraziejus Pabrėža“ (p. 139–141), Pabrėžos „Parkratimas tąn saužines“ publikacija (p. 142–160) ir nenurodyto sudarytojo „Žodynėlis“ (p. 161–166).

Dauguma tekstų moksliniais ir pedagoginiais sumetimais skelbiami pirmą kartą. Apskritai XVIII a. antros pusės–XIX a. pradžios religinės prozos tekstų rinkinys labai reikalingas dalykas. Paintensyvėjęs senosios Lietuvos literatūros tyrinėjimams ir leidybai, būtent minėtos rūšies literatūra dar buvo kiek primiršta. Kaip teisingai pastebima pratarmėje, Lietuvos literatūros visumos vaizdui svarbūs ne tik pagrindiniai, bet ir pagalbiniai tekstai, kartais virstantys puošybos elementais (p. 5). Tačiau chrestomatijoje skelbiamų Lietuvos autorių knygų ištraukos galėtų, o ir turėtų, būti vertinamos ne vien kaip „literatūros rūmo“ puošybos elementai. Tai labiau pats pamatas – be šių autorių ir jų knygų žmonės nebūtų įpratę lietuviškai skaityti, nebūtų padėtas pagrindas Motiejaus Valančiaus knygoms ir atrama jo veiklai, iš šių knygų jis išmokė lietuvius skaityti, o tada jau ir slaptąją spaudą tautinio atgimimo metu buvo kam skaityti². XVIII–XIX a. lietuviškos religinės prozos reikšmė ir įtaka lietuvių literatūrai, apskritai kultūrai dar laukia tinkamo savo įvertinimo. Čia ganėtinai bjauriai ir neteisingai skamba Liudviko Adomo Jucevičiaus³, Jono Šliūpo⁴ žodžiai, dažnai minėti lietuvių literatūros istorijos, ypač sovietiniuose, tekstuose, pvz., apie Olševskio „Bromos“

² „Motiejus Valančius – religinis vadovas“, kun. Vaclova Aliulį MIC kalbina žurnalistas Vytautas Markevičius, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2001, t. 18, p. 544.

³ Liudviko Adomo Jucevičiaus (1813–1846) lenkiškoje rankraštinėje knygoje *Biografinės ir literatūrinės žinios apie mokytus žemaičius (Wiadomości biograficzne i literackie o uczonych żmudzinach*, 1841) išsakytas bene pirmas ir iki šiol vienas radikaliausių atsiliepimų Lietuvoje apie „Bromą“: „Tą veikalėlį [...] sudaro maldos ir šventųjų gyvenimo pavyzdžiai, jis visai nekritiškai parašytas, seniai jį verta sudeginti dėl daugybės beprasmisų paistalų, kuriuos pateikia kaip religinę tiesą“ (Liudvikas Jucevičius, *Mokyti žemaičiai*, parenegė Meilė Lukšienė, Vytautas Raudeliūnas, *Lituanistinė biblioteka*, [kn.] 14), Vilnius: Vaga, 1975, p. 111).

⁴ Jonas Šliūpas (1861–1944) XIX a. pabaigoje pratęsė tą pačią „Bromos“ vertinimo tradiciją. Lietuvių literatūros istorijos apžvalgoje „Lietuviškieji raštai ir raštininkai“ (1890) jis rašė: „1799 m. M. Olšauskas paleidė į svetią nenaudę visai knygą, kuri daugybei lietuvių protą aptemdino, o kurią mūsų dienose ir patys kunigai deginti pradėjo – „Bromas“

deginimą; vėliau tai taikyta ir kitoms senosioms religinėms knygoms. Tokio liberalistinio ir sovietinio, ilgą laiką gyvavusio lietuvių literatūros istoriografijoje⁵, marazmo aptariamoje chrestomatijoje nėra. Tad labiausiai ji sveikintina už tokį požiūrį ir ryžtą.

KITI CHRESTOMATINIAI LEIDINIAI

XVIII a. antros pusės–XIX a. pradžios lietuviškos religinės prozos tekstų rinkinio kaip tik labai ir trūko. Ankstesnėse pagrindinėse lietuvių literatūros chrestomatijose šie tekstai buvo skelbiami labai netaisyklingai. Viena svarbiausių prieškarinių chrestomatijų, kurioje spausdinti ir XVIII a. tekstai, buvo Mykolo Biržiškos *Rinktiniai mūsų senovės raštai* (1927)⁶. Šioje knygoje buvo paskelbta Pranciškaus Šrubauskio *Pamokslas krikščioniško* (1725)⁷, Mykolo Olševskio *Bromos atvertos ing viečnastj* (1753)⁸ ir Kazimiero Klimavičiaus *Pavinascių krikščioniškų*

atvertas į viečnastj““ (Jonas Šliūpas, *Rinktiniai raštai*, sudarė Kostas Doveika, (*Lituanistinė biblioteka*, [kn.] 20), Vilnius: Vaga, 1977, p. 51). Nuoroda į Olševskio knygą deginančius kunigus turbūt nurodoma Jucevičiaus nuomonė.

⁵ Plačiau apie tai žr. Mikas Vaicekuskas, „Vienos minties pėdsakais: Jurgio Lebedžio požiūris į XVII a. antros pusės–XVIII a. katalikiškąją lietuvių literatūrą“, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, sudarė Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 34–44; Idem, „Paskutinė Valančiaus knyga“, in: *Istorijos rašymo horizontai*, sudarytojai ir redaktoriai Aušra Jurgutienė, Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 18), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 266–294.

⁶ Mykolas Biržiška, *Rinktiniai mūsų senovės raštai*: Medžiaga lietuvių raštijos mokslui aukštesniesiose mokyklose, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys, 142 Nr., Akcinė „Ryto“ bendrovė Klaipėdoje, 1927, 254 p.

⁷ [Pranciškus Šrubauskis], „Pamokslas krikščioniškas“, in: Idem, p. 80–81. Skelbtos knygos dalys ir ištraukos: „Skaitytojop“, p. 80–81; „(Kai kurios mintys)“, p. 81.

⁸ Daugiausia paskelbta Olševskio: „Olševskio Priklodai“, in: Idem, p. 82–92. Skelbtos knygos ištraukos: „(Visi mirsime)“, p. 82–84; „Užsirašęs velniui, paimtas ing peklą su dūšia ir kūnu“, p. 84; „Pijonyčių vyrą savo pati papiove“, p. 84–85; „Paklanus nuog skolinųkų imančiam šėtonai išplėšė prakeiktą dūšią“, p. 85; „Zokanykas užsirašė velniui, kursai anam žadėjo smertį apznamyti“, p. 85; „Jaunikaitis prie smerčio ketėdams pakutavoti, velniam atdavė dūšią“, p. 86; „Poni viena del pasidabojimo rūbuose prakeikta“, p. 86; „(Sunku dangun patekti)“, p. 86–87; „(Krakadilo ašaros)“, p. 87; „Našlė, užpirkusi vieną mišią už dūšias čyščiaus, išpirko sūnų iš nevalios“, p. 87; „Zokanykų trumpos madlitvos bagočiaus parsverė aukso šmotą“, p. 87–88; „Zokanykas per tris šimtus metų bovijos giedojimu paukštelių“, p. 88–89; „(Iš pamokinių)“, p. 89–90; „Adata zokanykui dangų atvėrė“, p. 90; „Bagočius išvalnintas nuog peklos per bachanėlį duotą jalmužnos“,

(1767)⁹ ištraukų. Tai pirma tokia didelė, neblogai komentuota (atsižvelgiant į leidinio paskirtį) aptariamų tekstų publikacija. Visą sovietmetį pagrindinis senųjų lietuviškų tekstų rinkinys buvo Kosto Korsako ir Jurgio Lebedžio redaguota *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha* (1957)¹⁰. Nors ši chrestomatija ir visiškai pasenusi, tačiau dar iki šiol jos apimtimi ir tekstų sancaupa neatstoja joks kitas tokio pobūdžio leidinys. Iš aptariamo laikotarpio čia buvo paskelbta keletas Olševskio¹¹ ir Klimavičiaus¹² ištraukų. Olševskio *Bromos* ištraukų (paimtų iš 1957 m. chrestomatijos) buvo dedama ir į mokykloms skirtus senosios lietuvių literatūros rinkinius¹³. Dabartiniuose lietuvių literatūros skaitiniuose kalbamų autorių tekstų iš viso nėra įtraukta¹⁴.

Tad šiuo – senosios lietuvių literatūros chrestomatijų – požiūriu aptariamas leidinys yra naujas ir reikšmingas lietuvių literatūros istoriografijoje.

CHRESTOMATIJOS TIKSLAI IR RENGĖJAI

Sumanymas skelbti XVIII a. Lietuvos literatūros tekstus apima tris leidinius: aptariamą rinkinį, lenkiškai Lietuvos poezijai skirtą *Trys Baroko saulėlydžio literatai: Pranciška Uršulė Radvilienė, Konstancija Benislavska, Juozapas Baka*¹⁵ ir lenkiškai rašytiems pamokslams skirtą *Pilietiniai Lietuvos Di-*

p. 90; „Uvoga apie pažitką iš mislijimo nobažno“, p. 91–92; „(Lietuvos kunigaikštis)“, p. 92; „(Nepamiršk ir knygelės parašytojo)“, p. 92.

⁹ [Kazimieras Klimavičius], „Pavinastys krikščioniškos“, in: Idem, p. 92–93. Skelbtos knygos ištraukos: „Kokia rožnastis yra kūno (ir dūšios) žmogaus nuog bandyščio“, p. 92; „Kas tai yra dangus?“, p. 92–93; „Kokią macę ir skūtikus tur vanduo šventas?“, p. 93.

¹⁰ *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha*, redagavo Kostas Korsakas, Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, 528 p.

¹¹ „Broma atverta ing viečnastį“, in: Idem, p. 131–134. Skelbtos ištraukos: „[Pamokslas moterims]“, p. 131–132; „[Krokodilo ašaros]“, p. 132; „Priklodas“, p. 133–134; „[Ziegorius ir razumas]“, p. 134.

¹² „Pavynastys krikščioniškos, arba katekizmas“, in: Idem, p. 135–136. Skelbtos ištraukos: „[Žmogus ir bandykštis]“, p. 135; „Apie vandenį šventą“, p. 135–136.

¹³ Pvz., žr. Mykolas Olševskis, „Broma, atverta ing viečnastį“, in: *Lietuvių literatūra IX klasei*, sudarė Doma Galnaitytė, antrasis pataisytas leidimas, (*Mokinio biblioteka*), Kaunas: Šviesa, 1976, 400 p., p. 40–41. Skelbtos ištraukos: „[Pamokslas moterims]“, p. 40; „[Krokodilo ašaros]“, p. 40–41; „[Ziegorius ir razumas]“, p. 41.

¹⁴ Pvz., *Lietuvių literatūros skaitiniai: Nuo raštijos pradžios iki XIX a. vidurio*: Aukštesniųjų klasių mokiniams, sudarė Audronė Žentelytė, 3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas, Kaunas: Šviesa, 1999, 440 p.

¹⁵ *Trys Baroko saulėlydžio literatai: Pranciška Uršulė Radvilienė, Konstancija Benislavska, Juozapas Baka*: Chrestomatija, parengė Aida Ažubalytė, Brigita Speičytė, Giedrė Šmitienė,

*džiosios Kunigaikštystės pamokslai ir kalbos: XVIII amžiaus antroji pusė*¹⁶. Apie tai sužinome iš anksčiau minėtos apžvalgos. Idėja parengti ir išleisti retus, sunkiai prieinamus, mažai žinomus ar visai nežinomus XVIII a. tekstus kilo 1997 m. rudenį Dariaus Kuolio vadovautame VU Lietuvių literatūros katedros seminare (vyko LLTI) „Kristijono Donelaičio šešėlyje“, skirtame kitakalbės XVIII a. Lietuvos literatūros tyrinėjimams, tekstų analizei, kultūriniam-visuomeniniam kontekstui¹⁷. Chrestomatiniiais leidiniais siekta, kaip rašoma „Pratarmėje“, platesniam skaitytojų ratui, ypač studentams filologams ir istorikams, pristatyti tris senosios raštijos sritis – įvairių žanrų religinius tekstus, vėlyvojo Baroko lenkišką poeziją ir proginius pamokslus, atskleidžiančius „XVIII a. kultūroje gyvavusią religinę-etinę bei pilietinę savivoką, retorinės bei poetinės raiškos polinkius, literatūrinės vaizduotės ypatybes“ (p. 5). Pagrindinis religinės prozos rinkinio tikslas nusakytas nepasirašytoje įžangoje – „atsikratyti paveldėtų stereotipų apie Lietuvos Baroko literatūrą ir užpildyti vieną mūsų kultūros istorijos spragų“ (p. 7). Kitas visų trijų chrestomatijų tikslas – kad jomis galėtų naudotis studentai filologai ir istorikai, vadinasi, rengiant knygas buvo vadovautasi ir mokomaisiais sumetimais. Tekstus tyrinėjo ir rengė tuometiniai Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lietuvių literatūros katedros studentai, vadovaujami Kuolio. Darbas buvo pradėtas 1997 m., knygos pasirodė 2004 m. pavasarį, nors leidimo data pažymėta 2003 m.

Taigi pažiūrėkime, kaip pavyko išleisti XVIII a. pirmos pusės–XIX a. pradžios lietuviškos religinės prozos chrestomatiją: kaip parengti publikuojami tekstai, kokie publikacijų įvadėliai ir komentarai.

Nemenko chrestomatijų rengimo ir leidybos projekto iniciatorius buvo Darius Kuolys. Tai nurodyta tik poezijos rinkinio „Pratarmėje“¹⁸, o prie religinės prozos apie tai nepasakyta. Taip pat šis leidinys, nes niekur nenurodyta, neturėjo jokio mokslinio redaktoriaus, konsultanto ar vadovo, nebuvo recenzuotas ar svarstytas. Taigi visa atsakomybė tenka jo rengėjams. (Pamokslų rinkinio situacija tokia pati, o poezijos knygele redagavo Eglė Patiejūnienė.) Tiesa, knygos metrikoje redaktore yra įrašyta, kaip

redaktorė Eglė Patiejūnienė, (*Iš senosios Lietuvos literatūros*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, 142 p.

¹⁶ *Pilietiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pamokslai ir kalbos: XVIII amžiaus antroji pusė*: Chrestomatija, parengė Loreta Jakonytė, Audrė Kubiliūtė, Kristina Mačiulytė, Daina Sinkevičiūtė, Viktorija Vaitkevičiūtė, redaktorė Gražina Indrišūnienė, (*Iš senosios Lietuvos literatūros*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, 342 p.

¹⁷ Kristina Mačiulytė, *op. cit.*, p. 157–158.

¹⁸ „Pratarmė“, in: *Trys Baroko saulėlydžio literatai*, p. 5.

matysime, nežinia ką veikusi Gražina Indrišiūnienė, matyt, leidyklos redaktorė; tokia pati padėtis ir pamokslų rinkinyje. Toks jokių vadovaujančių, konsultuojančių ar padedančių asmenų nebuvimas, kai rengiami senieji tekstai, iš karto sukelia nemažą įtarimą – ar tikrai studentai, dažniausiai neturintys nei leidybinės, nei tekstų rengimo patirties, yra pajėgūs pateikti skaitytojams kokybišką daiktą? Labai rizikuojama imantis parengti sudėtingus senuosius tekstus. Nemanau, kad čia galima apsidrausti vien siekiais pateikti mažiau žinomus tekstus, juos pristatyti platesniam skaitytojų ratui, įtraukti „į humanitarinės minties apyvartą“ (p. 7) ar užpildyti kultūros istorijos spragas. Tokiu atveju turėtų būti ypatingai atsižvelgta į kokybės kriterijų.

TEKSTŲ ATRANKA

Pirmiausia – tekstų atranka. Publikuojamos septynių autorių (vieno nežinomo – „Gaspadoriaus datirto“) – Olševskio, Klimavičiaus, Jakštavičiaus, Bukotos, Lechavičiaus, Pabrėžos – knygų ištraukos. Į chrestomatiją nepateko dar tokie žinomi XVIII a. religinės prozos tekstai: Pranciškaus Šrubauskio *Pamokslas krikščioniškas* (1725), *Pėdelis miros* (1750), *Žyvatas Pono ir Dievo mūsų Jėzuso Christuso* (1759), Tado Plakevičiaus *Patronkai ščieslyvos smerties Barborai šventai karunka* (1762), Jono Jaskaudo *Krikščioniškas katalikiškas katekizmas* (1770) ir *Prastas pamokslas per klausimus ir per atsakymus* (1772), Jono Domaševičiaus *Spasabas afieravojimosi Ponui Dievui* (1771), Tomo Kempiečio *Sekimo Kristumi* vertimas *Maldos Tamošiaus a Kempis [...] apie sekiojimą Christusą* (1772), Simonui Jakštavičiui priskiriama *Novena ir kita nobaženstoa pas šv. Antaną* (1775?) ir dar keletas kitų. Įžangoje minėtos ir kitos, į chrestomatiją nepatekusios (Tomo Kempiečio, Jaskaudo ir Domaševičiaus) knygos (p. 10). Suprantama, tekstų atranką lėmė rengėjų pasirinkimas, nors skelbiamų tekstų, atsižvelgiant į mokomuosius chrestomatijos tikslus, susidaryti bendram XVIII a. religinės prozos vaizdai pakanka.

TEKSTŲ PARENGIMAS

Kaip ir dera, svarbiausia chrestomatijų dalis – jose publikuojami tekstai. Čia susiduriame su jų parengimo klausimais. Pirmiausia atsižvelgtina į leidžiamos chrestomatijos tikslus ir skaitytojų auditoriją. Kadangi pratarinėje buvo nurodytas pagrindinis adresatas – studentai filologai ir istorikai, – ir ne itin aiškiai mokomasis tikslas, tai tokio leidimo tipas

turėtų būti mokslinis-mokomasis. Nuo grynai mokslinio tipo jis skirtųsi tuo, kad jame tekstai parengiami vadovaujantis ne griežtais moksliniais tekstologiniais principais, siekiant kaip galint autentiškiau pateikti tekstus, o juos adaptuojant pagal tam tikrus kriterijus, atsižvelgiant į išsikeltus tikslus. Tačiau tokiaame leidinyje vis tiek privaloma apibrėžti tekstų parengimo principus ir, žinoma, jų laikytis.

Religinės prozos rinkinyje tekstų parengimo principai išdėstyti įžangoje aštuoniose eilutėse. Pasakyta, kad „stengtasi pateikti kuo autentiškesnius tekstus“ (p. 11), bet kalbama tik apie rašybą. Tekstų struktūros, grafikos, šriftų ir kt. keitimai neaiškinami. Rašyba buvo „keičiama minimaliai“. Nurodomi tokie rašybos keitimai: 1) $w \rightarrow v, u$; 2) $t \rightarrow l$; 3) $sz \rightarrow š$; 4) $ž \rightarrow ž$; 5) $ż \rightarrow ž$; 6) $cz \rightarrow č$ (p. 11); ir vienas papildomas Olševskio įvadėlyje: žodžio pabaigos ilgoji $a \rightarrow q$ (p. 15). O „[v]isa kita nekeičiama“ (p. 11).

Kaip rengėjams pavyko „pateikti kuo autentiškesnius tekstus“ pasižiūrėkime, pvz., kad ir į Nomedos Gaižiūtės parengtą Olševskio *Bromos* antraštinio lapo perrašą. Tą labai nesunkiai galėtų padaryti ir bet kuris skaitytojas, nes p. 16–17 yra pateikta antraštinio lapo faksimilė ir jos perrašas. Žemiau pateikiamas mano 1753 m. *Bromos* faksimilės antraštinio lapo perrašas ir chrestomatijoje išspausdintas to paties teksto perrašas.

1753 m. *Bromos* faksimilės antraštinio lapo perrašas   2003 m. *Bromos* antraštinio lapo perrašas

1. BROMA	BROMA
2. ATWERTA	ATWERTA
3. Ing	Ing
4. WIECZNASTI,	VIEČNASTI,
5. PAR	PAR
6. Atminima paĳkutiniu dayktu.	Atminima paskutiniu dayktu.
7. Su Įpaĳabays Diĳponawojma mir-	Su spabasays Disponawojma mirųtančiu,
8. Įztanciu, ant ųciesliwa Įmercia.	ant ųciesliwa smerčia.
9. Su Įpaĳabays ratawojma duĳiu Ciųciu kien-	Su spabasays ratawojma duųiu Čiųciu kientančiu.
10. tancziu. Teypogi ape kitus Artykulus Wie-	Teypogi ape kitus Artykulus Vieros ųvetos,
11. ros Szwętos, Įu trumpays pamokĳtays, ir pri-	su trumpays pamokslays,
12. kĳodays, ių pawoźniu Authoriu iĳzrinktays.	ir priklodays, ių pawoźniu Authoriu iųzrinktays.
13. Par Kuniga	Par Kuniga
14. MIKOŁA	MIKOŁA
15. OLSZEWSKI	OLųEVSKI
16. Theologa Abĳoluta Kanawnika Regu-	Teologa Absoluta Kanaunika Regularna BB. MM.
17. larna BB.MM. de pęnitentia; Įu Me-	De paenitentia;
18. dytacyomis ant cielos Nedieles.	su Medytacyomis ant cielos Nedieles.
19. Metuoĳe nuog Uĳzĳimima JEZUSA P. 1753.	Metuose nuog Uĳzĳimima Jezusa P. 1753
20. WILNIUY	Vilniuy.
21. Drukarnie J. K. M. Franciĳzkonu.	

Pirmiausia į akis krenta perrašyto antraštinio lapo struktūra – čia padaryti originale nebuvę tarpai tarp 4 ir 5, 18 ir 19 eilučių. Neišlaikomi originale buvę šriftai: 9–12 eilutės neperrašytos kursyvu; 19 originalo eilutėje žodis *JEZUSA* parašytas didžiosiomis, o perraše žodis *Jezusa* mažosiomis raidėmis. Taip pat kelia abejonių ir 1–4, 14–15 eilučių pa-juodinimas.

Perrašant antraštinį lapą buvo padarytos dvi rašybos keitimo klaidos, nors šie pakeitimai įžangoje buvo nurodyti. Eil. Nr. 2 perraše palikta grafema *w*: „ATWERTA“; eil. Nr. 14 palikta grafema *t*: „MIKOŁA“.

Perrašant antraštinį lapą buvo padaryti, nors įžangoje ir „Bromos“ įvadėlyje neaptarti, dar tokie rašybos keitimai (čia nurodoma į 1753 m. teksto perrašo eilutės numerį): 1) $\int \rightarrow s$ (eil. Nr. 6, 7 (3 kartus), 8, 9 (2 kartus), 11 (2 kartus), 16, 17, 19); 2) $\int z \rightarrow \check{s}$ (eil. Nr. 8, 9, 12); 3) $\int z \rightarrow \check{z}$ (eil. Nr. 19); 4) $\int$ (prieš *i*) $\rightarrow \check{s}$ (eil. Nr. 9); 5) $\beta \rightarrow \check{s}$ (eil. Nr. 12); 6) $\acute{s} \rightarrow \check{s}$ (eil. r. 8, 9); 7) *c* (prieš *i*) $\rightarrow \check{c}$ (eil. Nr. 8 (2 kartus), 18); 8) $\acute{c} \rightarrow \check{c}$ (eil. Nr. 8, 9); 9) *th* $\rightarrow t$ (eil. Nr. 16; tačiau 12 eil. šis keitimas nedarytas); 10) *æ* $\rightarrow ae$ (eil. Nr. 17).

Ir dar keletas perrašo neatitikimų su originalu: 16 eilutėje tarp *B.B.* ir *M.M.* įdėtas tarpelis, kurio originale nebuvo; 19 eilutės pabaigoje nėra taško. O apie kokį autentiškumą galima kalbėti, kai iš viso neperrašyta 21 eilutė su leidėjo duomenimis?

Pačioje *Bromos* teksto publikacijoje liko nepilnas Olševskio knygos pavadinimas, pamiršta *vartus atverti*: „*Broma ing viečnastij*“ (p. 18).

Chrestomatijoje pateikiamos skelbiamų šaltinių antraštinių lapų faksimilės, tačiau ne visų – nėra Jakštavičiaus knygų antraštinių lapų faksimilių, tik įtartini perrašai. Apskritai itin gaila, kad nesiimta skelbti ir pačių publikuojamų tekstų faksimilių, kaip tai buvo padaryta pamokslių chrestomatijoje. Tad religinės prozos rinkinys nelabai tampa aktualus ir daliai nurodytų adresatų filologų – kalbininkams, tekstologams.

Skelbiant tekstus, nėra nurodyta, o tai privaloma, iš kurių konkrečiai egzempliorių, kokiose bibliotekose saugomų daryti nuorašai, nurodyti ištraukų puslapių numeriai originale. Publikuotame *Bromos* tekste esama ir teksto struktūros nelygumų. Pavyzdžiui, chrestomatijos p. 45 „Spasabay. Ratavojma dušiu iš Čiščiaus“ grafiškai pateikti kaip atskiras skyrius, nors tai yra dešimto *Bromos* skyriaus dalis.

Tad nepradedant tikrinti ir analizuoti kitų skelbiamų knygų antraštinių lapų perrašų, pačių tekstų nurašymo, jų pateikimo tikslumo, korektūros, vien palyginus *Bromos* antraštinio lapo faksimilę su chresto-

matijoje pateikiamu perrašu, matyti, kad išsikeltas parengimo tikslas tekstus pateikti kuo autentiškesnius visiškai nėra įvykdytas. Pateikti pavyzdžiai rodo, kad tekstai parengti netinkamai, o tai visiškai atmeta mokslinę ir leidžia susvyruoti mokomajai chrestomatijos funkcijai.

PUBLIKACIJŲ ĮVADAI

Chrestomatinių leidinių skiriant mokomiesiems tikslams, nemažas dėmesys turi būti skiriamas publikuojamus tekstus palydintiems įvadams ir komentarams. Aptariamoje chrestomatijoje kiekvieno teksto įvaduose yra trumpai pristatomi autoriai, jų kūryba, pagrindinės idėjos. Įžangoje pasakyta: „duomenys apie autorius dažniausiai imami iš Vaclovo Biržiškos „Aleksandryno“. Dažnai jie trumpi, kartais skurdoki, tačiau pirmam susipažinimui jų pakanka“ (p. 10). Dėl duomenų apie autorius skurdumo per daug išgyventi nederėtų, nes nieko nepadarysi, jei apie juos tų duomenų mažai išlikę. Bet tokiu atveju jie turėtų būti tikslūs. Pažiūrėkime, kaip pristatytas „įžymiausias lietuvių religinio Baroko autorius“ (plg. p. 9), kurio publikacija didžiausia, Mykolas Olševskis ir jo *Broma atverta ing viečnastj*.

Chrestomatijoje Mykolo Olševskio pavardė užrašyta kaip *Alšauskis*. Tokia nepamatuota pavardės sulietuvinimo tradicija galbūt yra perimta iš kai kurių autorių tekstų¹⁹. Bet pažiūrėkime, kaip savo pavardę rašė pats Olševskis. Vienintelės jo lietuviškos knygos antraštiniame lape užrašyta: „Par Kuniga MIKOŁA OLSZEWSKI“. Tos pačios knygos lotyniškoje dedikacijoje Salantų prepozitui Pranciškui Kovalevskiui Olševskis

¹⁹ Pvz., Vaclovo Biržiškos – Ališauskis: *Aleksandrynas: Senųjų lietuvių rašytojų rašiusių prieš 1865 m. biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 2: XVIII–XIX amžiai, Čikaga: Išleido JAV LB Kultūros Fondas, Lituanistikos institutas, 1963, p. 71–72; Artūro Tereškino – Alšauskas: „Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose“, in: *Senosios literatūros žanrai*, atsakingasis redaktorius Algis Samulionis, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 1), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 104–163; beje, Gaižiūtė „Bromos“ įvadelyje cituodama šį straipsnį būtent pavardėje nurašydama daro klaidą – užrašo „Alšauskio“ (p. 12); Eugenijos Ulčinaitės – Alšauskas: *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, (*Filologijos fakulteto mokslo darbai*), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 169, 315; Albinas Jovaišas – Ališauskis, Ališauskas: *Senoji Lietuvos literatūra: Vadovėlis aukštesniųjų klasių mokiniams*, Kaunas: Šviesa, 1998, p. 156, 258; Jonas Palionis – Ališauskas: *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, II pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 113, 114, 121.

lotyniškai pasirašė: „MICHAEL OLSZEWSKI“²⁰. 1753 m. išleistame lenkiškame Pamoksle *Visų šventųjų dienai* (*Kazanie na dzień wszystkich świętych*) užrašyta: „Przez Xiędza MICHAŁA OLSZEWSKIEGO“²¹. 1755 m. išleistoje lenkiškoje knygoje *Żmonių širdžių suraminimo miestas* (*Miasto uspokojenia serc ludzkich*) taip pat: „Przez X. MICHAŁA OLSZEWSKIEGO“²². Trimis kalbomis – lietuviškai, lenkiškai, lotyniškai – savo vardą užrašė skirtingai, o pavardės formą paliko tokią pačią. Iš trijų pavyzdžių matyti, kad toks buvo pavardės savininko pasirinkimas. Tai ar vis dar yra reikalas ją lietuvinti ar kaip kitaip kraipyti? Šiais laikais įvadelio teiginys, kad „pavardė buvo sulenkinta į *Olševskis*“ (p. 13) nėra argumentuotas; atrodo, kad jis paprasčiausiai nurašytas nuo Biržiškos²³.

Netikslumų esama ir Olševskio biografijoje. Nėra tiksliai žinoma, kada jis gimė, todėl paprastai rašome ne 1712 m. (p. 13), o apie 1712 m. Jis buvo ne reguliariųjų kanauninkų vienuolių ordino narys (p. 13), o Atgailos reguliųjų kanauninkų ordino vienuolis – toks yra jo vienuolio pavadinimas. 1761 m. Vilniaus akademijoje gavęs teologijos daktaro laipsnį, teologiją jis dėstė ne toje pačioje Vilniaus akademijoje (p. 13), o

²⁰ BROMA / ATWERTA / Ing / WIECZNASTI, / PAR / Atminima pa[ktutiniu] dayku. / Su [pa]abays Di[sp]onawojma mir-/ztanciu, ant ściesliwa [m]ercia. / Su [pa]abays ratawojma du[liu] Ci[ś]ciu kien-/tancziu. Teypogi ape kitus Artykulus Wie-/ros Szwętos, [u] trumpays pamok[ł]tays, ir pri-/k[ł]odays, i[ę] pawozniu Authoriu i[ę]zrinktays. / Par Kuniga / MIKOŁA / OLSZEWSKI / Theologa Ab[so]luta Kanawnika Regu-/larna BB.MM. de p[æ]nitentia; [u] Me-/dytacyomis ant cielos Nedieles. / Metuo[ę] nuog U[ł]zgimima JEZUSA P. 1753. / WILNIUY / Drukarnie J. K. M. Franci[ę]zkonu, p. [v]; toliau cituojant – Mikolas Olszewskis, *Broma atwerta ing wiecznasti*.

²¹ KAZANIE. / Na Dzień W[ę]zy[ę]tkich Świętych / Pod czas Solenney Inauguracyi na Infulę Widzini[ę]k[ę] / Wielmożnego w Bogu Nayprzewielebniey[ę]zego / Jegomości Xiędza / ALEXANDRA ANDRZEJA / RYMOWICZA / Infulata, Komi[ę]arza Generalnego Prowincyi Pol[ę]kiew y / Litew[ę]kiew Kanonikow Regularnych, BB. MM. / de p[æ]nitentia, / MIANE / Przez / Xiędza MICHAŁA OLSZEWSKIEGO Świętey Theologii / Licencyata, Prof[ę]s[ę]ora Filozofij, Wikarego / Widzini[ę]kiego. / Roku 1753. / Za pozwoleniem Zwierzchności Duchowney, / w WILNIE / w Drukarni J. K. M. XX. Franci[ę]zkanow[ę].

²² MIASTO / U[ł]pokojenia [ę]rc ludzkich, zfatygo-/wanych w drogach niepokoynego świa-/ta; dl[ę] ukontentowania du[ę]z ludzkich / OTWARTE, / Albo Medytacye, na ka[ę]dzy dzień ca[ę]łego Roku: Roz[ł]o-/żone na 3. punkta: W pierw[ę]zym punkcie reflexy z pi-/[l]ma S. w drugim punkcie reflexy e godności MARYI / Panny, w trzeim punkcie reflexy e do[ę]konalości SS. / z krotkimi hi[ę]toryikami zawieraj[ę]ce / WYDANE / Przez X. MICHAŁA OLSZEWSKIEGO, / Świętey Teologii Licenciata y Prof[ę]s[ę]ora, Wi-/karego Widzini[ę]skiego, Kanonikow Regular-/nych B. B. M. M. de P[æ]nitentia. / Roku Pa[ę]ńskiego 1755. / w WILNIE / w Drukarni J. K. M. WW. XX. Franci[ę]z[ę]; toliau cituojant – Michał Olszewski, *Miasto u[ł]pokojenia [ę]rc ludzkich*.

²³ „Pavardė buvo sulenkinta į Olszewski“ (Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 71).

savojo ordino aukštojoje mokykloje Vilniuje (vienuolynas buvo Užupyje). Mirė irgi ne tiksliai 1799 m. (p. 13), o apie tuos metus.

Literatūroje įsitvirtinusi nuomonė, kad yra žinomos penkios Olševskio knygos: *Broma atverta ing viečnastj* (1753), *Pamokslas Visų šventųjų dienai* (*Kazanie na dzień wszystkich świętych*, 1753), *Žmonių širdžių suraminimo miestas* (*Miasto uspokojenja serc ludzkich*, 1755), *Viešas pamokslas šv. apaštaly Petro ir Pauliaus iškilmei* (*Kazanie otwarte na fest SS. Apostołów Piotra i Pawła*, 1756) ir *Historija šventa trumpai surinkta seno ir naujo zokano* (1765, neišlikusi). Tokią pačią informaciją p. 13 pateikia ir Gaižiūtė. Ją siek tiek reikėtų tikslinti. Lenkišką *Pamokslą Visų šventųjų dienai* vargiai galėtume pavadinti knyga – tai 16 puslapių *in octavo* formato spaudinys. Neapžiūrėjęs *de visu Viešo pamokslu šv. apaštaly Petro ir Pauliaus iškilmei*, nieko tikslaus pasakyti negalima, bet ir tai turėtų būti panašus, pagal Vaclovą Biržišką, 22 puslapių spaudinys²⁴. Apie neišlikusią lietuvišką *Historiją šventų trumpai surinktą seno ir naujo zokano* jokių papildomų duomenų kol kas nėra, bet tokią knygą užfiksavo patikimu laikomas Jurgis Pliateris²⁵.

Kiek kebliau yra su *Žmonių širdžių suraminimo miestu* (toliau – *Miestas*). Gaižiūtė rašo, kad tai yra „kiek platesnė „Broma“ lenkų kalba“ (p. 13). Formuluo­te be nuorodos tiksliai perimta iš Biržiškos: „Faktiškai tai yra ta pati kiek platesnė „Broma“ lenkų kalba“²⁶. Pirmiausia ky­la klausimas, ar šią knygą matė pats Biržiška, nes nepateikia tiks­laus (sumaišyta pavadinimo žodžių eilės tvarka) ar pilnesnio jos bibliografinio aprašo, nenurodo leidimo vietos ir metų, kaip yra nurodyta prie kitų leidinių. Iš tikrųjų tai yra beveik 600 puslapių (taigi beveik dvigubai stambesnė už *Bromą*) savarankiška originali knyga. Kitaip negu *Broma*, ši knyga pasižymi vieninga struktūra – ji sudaryta iš kiekvienai metų dienai skirtų trijų trumpų meditacijų: pirmoji skirta apmąstymams iš Šv. Rašto, antroji apie Švč. Mergelės Marijos garbę, trečioji apie šventųjų tobulumą su trumpais pavyzdžiais. Jokių panašumų su lietuviškąją *Broma* čia nėra, ypač nėra iki šiol *Bromą* garsinusių *priklodų*, tik kai kurie pavyzdžiai iš šventųjų gyvenimų gali būti paimti tie patys. Pavyzdžiui, gegužės 14 d. trečioji *Miesto* refleksija: „3. *Uwaga*. Pamiątka dziś Świętey Lidwiny / która przez lat 38. [tra]zne choroby y bole-/ści wytrzymała; przez kilka lat [ama] kommu-/nią żyła nic nieśpiąc. Zawłydz [ie] niecier-/pliwości

²⁴ *Ibid.*, p. 72.

²⁵ Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba, t. 1: 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1969, p. 298.

²⁶ Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 72.

twoiey, ktõry om godzin nie mo-/elz ierpliwie wytrzyma wizyty Bokiewy, / zaraz wpadaz wprzepa deperacyi"²⁷. Kaka panasaus randa me ir *Bromoje*, desimto skyriaus „Apie Ciciu“ skyrelyje apie siel gelbjimo i skaistyklus bdus „SPASABAY Ratawojma duliu i Ciciaus“ 38 bde: „Rza Tmoius Akem-/pis, jog Szweta Lidwina Œirdma pr metu / 38. kbieje ik Œudnos dienos kientecie to-/kies ligas, ir Œopulus u griznikus ir u / duies Ciciaus. Afierawok ir tu Œopulus Œa-/wa, (be kuriu ne wienas ant Œiemes nega-/le giwent) Œu Œopuleys Szwetuju muciel-//niku, Szweciaues Panos, Œbiauley Œu Œo-/puleys, *Regis dolorum*, Kraus Œopulu JE-/ZUSA Pona"²⁸.

Dar viena Œdomi *Brom* ir *Miest* lieianti detal. *Broma* ispausdinta 1753 m., leidimas spausdinti (*imprimatur*) duotas 1753 m. gegu 4 d. *Miestas* ispausdintas 1755 m., ordino leidimas spausdinti duotas 1753 m. rugjo 8 d., Vilniaus vyskupijos knygu cenzoriaus leidimas duotas 1754 m. sausio 13 d. I viso to matyti, kad 1753 m. Olevskis buvo paras abi knygas – i pradi *Brom*, po keturi mnesi *Miest*. Taigi jas ra vienu metu.

Kitas svarstytinas teiginys: „„Brom“ Alsauskis para sekdamas lenkiska knyga „Wyprawa duszy na tamten Œwiat“ („Sielos kelion Ę an pasauli“). Lenkiskos knygos pavadinimas dar aikiau nei ilga, knygos turin apibdinanti „Bromos“ antrat atskleidia knygos esm ir prasm – sielos palydjimas Ę kit pasauli“ (p. 13–14). Œioje vietoje jau darosi keblu suprasti *Bromos* gene – ar tikrai Olevskis *Brom* para sekdamas (t laik supratimu sekim suprustume kaip nema skolinimsi ar plagijavim, kitaip sakant, krinio perraym) lenkiska *Wyprawa*, o paskui dar kart *Brom* plaiau perrayt lenkiskai Ę *Miest*? Tad ir Œioje vietoje reikt kiek pasigilinti.

Olevski ir jo kryb chrestomatijoje pristatanti Gaizit ir ia be dideli abejoni perm Biriskos teigin: „Para sekdamas lenkiska „Wyprawa duszy na tamten Œwiat“"²⁹. I kur toki informacij Ęm, Biriska nenurodo. Bibliotekose tokios knygos rasti nepavyko. Panai knyga yra kitokiu pavadinimu: *Wyprawa na tamten Œwiat duszy*³⁰, ileista

²⁷ Micha Olszewski, *Miasto upokojenja Œerc ludzkich*, p. 177.

²⁸ Mikoas Olszewski, *Broma atwerta ing wiecznasti*, p. 100–101.

²⁹ Vaclovas Biriska, *op. cit.*, p. 71

³⁰ WYPRAWA / N / TAMTEN SWIAT DUSZY / To iet / AKTY ZEBRANE / do Dypozycyi Chorych / Œuce, / z Przydatkiem Supplementow, Konwoju, y / Przykadow Œzczliwey Smierci / Switych Panskich. / Tke Œ niektore SAKRAMENTA Ko-/cielne

Lvove 1742 m. Tačiau su *Broma* šioje knygoje, bent jau nuodugniai neištyrus, nieko bendra nepastebėta. 1750 m. Varšuvoje buvo išleista knyga kiek panašiu pavadinimu: *Wyprawa czlowieka do domu wieczności*³¹. Kad Olševskis būtų sekęs šiuo leidiniu, taip pat nepastebėta. Yra dar vienas panašaus pavadinimo leidinys: *Wyprawa duchowna w drogę szczęśliwey wieczności*³². Ši knyga buvo išleista 1722, 1748, 1755 m. ir vėliau. Čia esama šiokių tokių panašumų su *Broma*, bet jokių būdu negalime pavadinti sekimu. Abiejose knygosė esama keletos panašių vietų (pvz., *Bromos* 12 ir 13 skyriai apie tikėjimo dalykus ir sakramentus), kur yra panašūs klausimai ir atsakymai, dėstomi tie patys dalykai. Pavyzdžiui, 13 skyriaus „Pamokl̄ay ape SAKRAMENTUS Szwētus“ skyrelyje „Apie Sakramenta moteristes“ ırašyta tokia vedybų kliūtis: „Penkioliktas. ÆTAS. Mązi metay, wiras / wożnay gále imti ųzluba metuoųe kieturo-/likuoųe. Pána metuoųe dwilikuoųe ir teypo / káda duotas butu ųzlubas vg. dewintuoųe / metuoųe ira ne wożnas“³³. Panašiai būta ir lenkiškai: „Náoųtátek oųtátnia Przeųskodá ÆTAS Defekt / lat: to ieųt: że męųzczyzná waźnie ųlubu brác / nie moźe, ieźeli lat czternaųtu nie ųkończy. / Biaųogłowá zaų do waźnego ųlubu przynay-/mniey lat dwánaųcie mieć powinná“³⁴. Šios kelios pamınėtos knygos reikalauja detalios analizės, norint tiksliau apibūdinti jų santykį su *Broma*, tačiau tvirtai galima pasakyti, kad *Broma* nebuvo jų sekimas. Gali būti, kad esami panašumai buvo bendri tokio pobūdžio

wyięte z Agendy dla wygody y / lekkoųi Káplánom Swieckim przy / Miaųteczkách y Wųsiách zoųta-/iáycym potrzebne, / *Ktore tátwo w Regel̄trze znáydzieųz. / Z Dozwoleniem Stárųzych / do Druku / PODANE, / Roku Pańųkiego 1742. / we LWOWIE / w Drukarni Pawła Jozefa Golczewųkiego / J. K. Moųci Uprzywileiowanego / Typografa.*

³¹ WYPRAWA / Człowieka do domu / wieczności. / *Albo / DYSPOZYCYA / do dobrej y ųzczęųliwey ųmierci. / Tak Kapłanom chorych dyųponiáycym, / iako y tym, co ųię na ųmierć gotuiá, do / uźywania potrzebna. / WIELMOŻNYM JCHMOųCIOM / PANSTWU / JANOWI / Y / MARYANNIE / z Komornickich / KRUSZEWSKIM, / CZESNIKOSTWU / Ziemi Bielųkiej, / STAROSTOM Waųilkowųkim, / Praca Drukarni Warųzawųkiej / SOCIETATIS JESU / OFIAROWANA, / Zá dozwoųeniem Zwierzchnoųci ná ųwiat / WYDANA / Roku Pańųkiego 1750.*

³² WYPRAWA / DUCHOWNA / w Drogę / *ųzczęųliwey Wiciecznoųi / Táĳ Káplánom dla dyųpozycyi cho-/rych, y ná ųmierć ųkazányc̄h; iáko teź / ųánym chorym, y zdrowym, przez / roźne Akty á oųbųliwie / Przez / Oųmiodniowá Rekollekcya / Łatwá, y krótká, ná ųzczęųliwá ųmierć / przygotowác ųię prágnáycym / WYDRUKOWANA. / ROKU / Ktorego ųię BOG ųzukác zbáwienia ludz-/kiego ná ten ųwiat wypráwił 1755. Toliau cituojant – *Wyprawa duchowna w drogę ųzczęųliwey wiciecznoųi.**

³³ Mikołás Olszewskis, *Broma atwerta ing wiciecznasti*, p. 161.

³⁴ *Wyprawa duchowna w drogę ųzczęųliwey wiciecznoųi*, p. 121.

knygoms, skirtoms „sielos palydėtuvėms“. Tokiu atveju lietuviškoji *Broma* įtrauktina į bendrą tokio pobūdžio knygų kontekstą.

Dar vienas *Bromą* liečiantis netikslumas susijęs su Motiejumi Valančiumi. Gaižiūtė p. 12–13 pasakoja, kad XIX a. *Broma* buvusi labai populiari, tačiau ją kritikavo lietuvių kultūros veikėjai. Pacituoja Šliūpą apie *Bromos* deginimą (iš *Aleksandryno*) ir nurodo, kad tokiam kunigų apsisprendimui (atseit, deginimui; apie tai žr. recenzijos pradžioje ir išn. 3, 4) įtakos turėjo Valančiaus nuomonė. Toliau rašo:

1864 m. norėta parengti naują (21-ąjį!) „Bromos“ leidimą, tik Valančius „jai savo aprobatos nedavė, pats ją perdirbęs stengėsi išspausdinti“ [citata iš: J. (sic!) Biržiška. *Lietuviškų knygų istorijos bruožai*, t. 1, Kaunas, 1930, p. 126]. Bet neišspausdino, ir supranta, kodėl. Dar 1848 m. (prieš pasirodant dviem paskutiniesiems „Bromos“ leidimams) Valančius „Žemaičių vyskupystėje“, vos tik paminėjęs Mykolą Alšauskį ir jo „Bromą“, trumpai nukirto: „Knygos tos nėra ko liestis, nes turi savių daug netinkamų pasakų“ [citata iš: M. Wolonczewski. *Zemajtiu Viskupiste*, II, 1848, p. 69] (p. 12–13).

Tokios klaidų ir netikslumų gausybės tokiame mažame teksto gabalyje dar neteko matyti. Vaclovas Biržiška pavadintas Jonu ar Juozu. Jo knygos buvo išleistas ne pirmas tomas, o pirma dalis. Citatoje įrašytas ne tas skyrybos ženklas. Valančiaus knygos aprašas taip pat apveltas: ten turi būti ne „Wolonczewski“, o „Wołonczewskis“, ne „Zemajtiu Viskupiste“, o „Žemajtiu wiskupiste“. Ar čia staiga taikomi įžangoje minimi minimalūs rašybos pakeitimai? Dabartiniais duomenimis *Broma* buvo išleista ne 20, o 17 kartų³⁵. Taigi 1864 m. norėta išleisti 18-ąjį kartą. Po 1848 m. pasirodė ne du, o vienas – 1851 m. – *Bromos* leidimas. Autorė visiškai nesinaudoja *Lietuvos TSR bibliografija*. Iš teksto atrodo, kad Valančius perdirbtą *Bromą* norėjo išspausdinti 1864 m., tačiau tai galėjo atsitikti tik 1875 m., kai savąjį *Bromos* perdirbinį buvo parašęs³⁶. Netiksliai pateikiama Valančiaus citata. Tikroji yra tokia: „Kningas tos ira nieka lieczes, nes tur sawieų daug netikamu pasaku“³⁷. „Nieka lieczes“ supras-

³⁵ *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*, t. 1, p. 293–298; *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*, t. 1: 1547–1861, *Papildymai*, Vilnius: Mintis, 1990, p. 55–56.

³⁶ Apie tai plačiau žr. Mikas Vaicekuskas, „Valančius ir Olševskis, arba niekur nedingęs rankraštis“, *Knygų aidai*, 2003, Nr. 1–2, p. 5–10; Idem, „Valančius ir Olševskis II, arba tikslinimai ir kiti rankraščiai. „Bromos atvertos ing viečnastį“ 250-osioms išleidimo metinėms“, *Knygų aidai*, 2003, Nr. 4, p. 10–18; Idem, „Paskutinė Valančiaus knyga“, p. 272–274.

³⁷ Motiejus Wolonczewskis, *Zemajtiu wiskupiste*, d. 2, Wilnijų: Spaustuwieje Juozapa Zawadzki, 1848, p. 69.

tina kaip *nieko vertos*, o ne „nėra ko liestis“. „Netikamos pasakos“ turėtų būti suprantamos ne kaip *netinkamos pasakos*, o kaip *neįtikinamos pasakos*, t. y. pasakojimai, istorijos.

Aprobatos 1864 m. nedavimo istorija yra tokia. 1864 m. sausio 28 d. Vilniaus cenzūros komiteto pirmininkas Pavelas Kukolnikas Valančiui išsiuntė raštą, kur prašė peržiūrėti kelias knygas ir duoti joms dvasinę aprobatą. Knygas norėjo spausdinti Vilniaus spaustuvininkas Ševelis Neimanas. Tarp jų buvo ir *Broma*. Valančius (1864 02 28 raštu) atsisakė duoti aprobatą *Bromai* „dėl joje esančių prasimanymų ir paikų pasakojimų, skatinančių tarp paprastų žmonių plisti prietaringumą“³⁸. Čia buvo neduotas leidimas Neimanui spausdinti, t. y. perspausdinti be pataisymų, o ne apskritai *Bromos* uždraudimas³⁹. Tad teiginys „populiarioji ir draustoji *Broma* bei jos autorius“ (p. 13) pakimba ore.

Tiek būtų iš naujausios olševskianos.

Kiti chrestomatijos įvardiniai tekstai tiek kritikos nesusilauktų, nors ir juose galima kai ką papildyti bei patikslinti. Rita Pilkauskaitė „Gaspadoriaus datirto“ įvadėlyje šios knygos kalbą apibūdina kaip „vaizdingą, liaudišką“ (p. 67). Pastarojo, ideologiniais sovietmečio postulatais dvelkiančio, dabar be atitinkamų komentarų nieko nesakančio apibūdinimo, kalbant apie senąją literatūrą, derėtų nebevertoti. Senųjų raštų kalbos liaudiškumo ir grynumo problema šiais laikais turėtų būti svarstoma iš naujo ir keliami nauji klausimai bei formuluotės. Beje, taip jau nebesielgiama ir aptariamoms chrestomatijos išangoje bei Olševskio įvadėlyje, kur ši problema pastebima (p. 7–8, 15), nors ir neišplėtojama.

Simono Jakštavičiaus įvadėlyje (p. 87–88) Gaižiūtė nurodo dvi jo knygas, iš kurių ištraukos ir skelbiamos chrestomatijoje. Reikėtų pridurti, kad Jakštavičiui yra priskiriamos dar dvi knygos: *Kielas kruvinas karalaus sopolu Jezusa Chrystusa* (1772) ir *Novena ir kita nobaženstva pas šv. Antaną* (1775). Čia vėlgi nepasinaudota *Lietuvos TSR bibliografija*.

Vaidas Šeferis Tado Juozapo Bukotos įvadėlyje (p. 107) suklydo aiškindamas knygos pavadinimą. Bukotos knyga vadinasi *Knygelė, aprašanti broctvą pamokslo krikščioniško po vardu familijos šventos* (1773), o Šeferis taip aiškina jos pavadinimą: „šiandien sakytume „Knygelė, aprašanti

³⁸ Motiejaus Valančiaus raštas Vilniaus cenzūros komitetui Nr. 453, 1864 02 28, in: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 223.

³⁹ Apie tai dar žr. Mikas Vaicekauskas, „Valančius ir Olševskis, arba niekur nedingęs rankraštis“, p. 7–8; Idem, „Paskutinė Valančiaus knyga“, p. 270–271.

evangeliškąją šventosios šeimos vardo broliją⁴⁴ (p. 107). Iš tikrųjų šita knyga buvo skirta Krikščioniško pamokslo brolijai.

Viena nekritinė pastaba liestu Jono Lechavičiaus *Pravadniką*. Pilkauskaitė įvadėlyje nurodo *Pravadniko* teminį artimumą su *Broma*, priskiria jį XVIII a. populiarių *ars moriendi* traktatų grupei (p. 125). Čia norėtusi priminti minėtas *Wyprawa* tipo knygas, skirtas, kaip ir Lechavičiaus, ligonių ir mirštančiųjų sieloms gelbėti. Gal čia reikėtų paieškoti kokių nors įtakų, atitikimų ar panašumų?

Apskritai kiti įvadėliai, išskyrus Olševskio, atrodo pusėtinai. Pagrindinė bėda, kad didžiausia dalis informacijos imama iš Biržiškos *Aleksandryno*, praktiškai nesinaudojama *Lietuvos TSR bibliografija*. Tik Pilkauskaitė šiuo leidiniu pasinaudojo *Gaspadoriaus datirto* ir Lechavičiaus *Pravadniko* įvadėliuose (p. 66, 124). Negi chrestomatijos rengėjai neskaitė vienas kito parašytų ir parengtų tekstų?

(Vienokių ar kitokių bėdų esama ir kitame chrestomatijų rinkinio sąsiuvinyje *Trys Baroko saulėlydžio literatai*. Giedrė Šmitienė įvadą „Konstancija Benislavska“ (p. 44–49) stebėtiniu būdu parašė nesinaudodama jokia literatūra – čia nėra nei nuorodų, nei išnašų, nei bibliografijos (kiti du įvadai šiuo požiūriu tvarkingi). Sąsiuvinio pratarmėje nurodyta, kad Juozapo Bakos poezija skelbiama pirmą kartą (p. 5). Jeigu norėta pasakyti, kad lietuviškai, tada teisingai, o jeigu kad Lietuvoje, tada ne. Bakos poezijos pluoštelį lenkų kalba 1996 m. paskelbė Regina Koženiauskiene⁴⁰. Taip pat Brigitos Speičytės šiek tiek pripainiota apie tai, kurie Bakos poezijos leidimai buvo žinomi lenkų tyrinėtojams, kurie ne (p. 81). Tačiau tai, palyginti su vargšu Olševskiu, tėra visiški niekai ir kiti du chrestomatijų sąsiuviniai šiuo požiūriu, t. y. įvadiniais tekstais ir komentarais, atrodo pakankamai solidžiai.)

KOMENTARAI

Kita svarbi senųjų tekstų publikacijų sudedamoji dalis – komentarai. Aptariamoje chrestomatijoje jie įvairiausi. Įžangoje kai kurių komentarų pobūdis yra apibrėžtas: „stengtasi pateikti minimalių žinių apie tekstuose cituojamus ar minimus šventuosius, poetus, karalius. Deja,

⁴⁰ Józef Baka, „Uwagi o śmierci niechybnej...“, in: *Litwo, nasza matko mila...*: Antologia literatury o Litwie, wybór i opracowanie tekstów Regina Koženiauskiene, Maria Niedźwiecka, Algis Kalėda, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 197–206.

dalis jų menkai težinomi (pvz., italų, ispanų kunigai), ir rasti biografinių duomenų beveik neįmanoma“ (p. 10); taip pat kitoje vietoje: „Komentarai apie cituojamus autorius nėra visiškai išsamūs: kai kurie vardai beveik nežinomi“ (p. 15). Gerai žinomas sunkus ir nelabai produktyvus komentatoriaus darbas. Tačiau apsiėmus rašyti komentarus, reikia apibrėžti komentavimo principus ir apsispręsti ką komentuoti. Olševskio *Bromos* publikacijoje komentuojami Šv. Rašto veikėjai, Antikos rašytojai, šventieji, Bažnyčios Tėvai, teologai, garsūs žmonės, vienuolių ordinaai etc. Bet ar reikia kiekvieną aptiktą asmenį komentuoti, pvz., apaštala Paulių (p. 26), šv. Joną (p. 40) ar Kainą (p. 84), juk ne kokiai nekrikščioniškai tolimai Azijos valstybei skiriama ši knygelė.

Komentuojant *Bromos* tekstą yra abejotinai nustatytų asmenų, pvz., „Karolus Ciesorius“ pakomentuotas taip: „Greičiausiai cituojamas Gajus Julijus Cezaris [...]“ ir taip toliau (p. 28). Ar ne tiksliau būtų spėti tai buvus Karolį Didįjį? Su klaustuku lieka „Kunigas Jonas Akampis“ – „Gali būti, kad minimas Jonas Kentietis [...]“ (p. 31).

Kam *Bromos* komentaruose minėti, kad šv. Eustachijus parašė komentarus *Iliadai* ir *Odisėjai*, kai Olševskis perduoda šio šventojo žodžius apie šv. Juozapą? Ar ne vertingiau būtų paieškoti kokio nors šv. Eustachijaus kūrinio apie šv. Juozapą? Gal atsirastų menka galimybė nustatyti Olševskio citatos šaltinį? Tačiau tokiu keliu komentaruose neinama. Arba kokia mokslinė precizika skamba šis komentaras: „*S. Gregor: Švėtas Gregorius kalba*“ – „Cituojamas vienas iš 16 popiežių Grigalių, tarp jų būta ir šventųjų“ (p. 41).

Vienas asmuo nustatytas aiškiai klaidingai: „*Albertinus L. 65. de Sviečije Albertinas*“ – „Albertas Didysis [...]“ (p. 33) ir taip toliau; dar pridurta, kad esąs „gamtos aprašymų autorius. Pastariesiems medžiagos ėmė net iš Pabaltijo kraštų (Livonijos)“. Iš tikrųjų šis rašytojas – tai Egidijus Albertinas (Aegidius Albertinus, apie 1560 m. Deventeryje, Olandija – 1620 03 09 Monake), vokiečių katalikų rašytojas, moralistas. Daug rašė, vertė ir populiarino ispanų, italų ir prancūzų autorių hagiografinius ir moralistinius veikalus. Moralistinis traktatas *Liuciferio karalystė ir sielų medžioklė* (*Lucifers Königreich und Seelengejaidt*, 1616) – viena geriausių vokiečių paprotinė satyra. Albertinas vertinamas už šelmių romanų įdiegimą vokiečių literatūroje ir vokiečių literatūrinės kalbos išstobulinimą. Kokia šio autoriaus knyga naudojosi Olševskis, kol kas nenustatyta.

Nemažai Olševskio cituojamų autorių nekomentuojama, matyt, dėl beveik nežinomų kai kurių jų vardų. Liko tokie autoriai kaip „Antonas

Aringo“ (p. 24), „Kunigas Ottonilli“ (p. 25), „Stengalius“ (p. 26), „*Ignacius Blank: Kunigas Blank*“ (p. 30), „Kunigas Angelgrave“ (p. 35), „*Corn: Colum: Raša Kornelius Kolumbanus*“ (p. 47) ir kt. Manychiau, ieškoti šių asmenų buvo verta jau vien dėl to, kad Olševskis juos cituoja arba iš jų raštų, arba iš kitų autorių, taigi vienaip ar kitaip jie užfiksuoti yra, ir tikimybė vertingai papildyti Olševskio publikaciją yra.

Paskutinis chrestomatijoje įdėtas dalykas – nepasirašytas žodynėlis. Nesiimant jo analizuoti, pasakytina, kad tai vienas mažiausiai pretenzijų keliantis daiktas, atitinkantis rengėjų išsikeltą mokomąjį leidinio tikslą.

LEIDĖJAS

Visų trijų chrestomatijų leidėjas – Vilniaus universiteto leidykla – nusielpo tik apgailestavimo ir visapusiškos kritikos. Chrestomatijos poezijos ir pamokslų sąsiuvinius parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, o proza liko be rėmėjo. Ar dėl to ji prasčiausiai parengta? Visuose trijuose rinkiniuose, nors jie įtraukti į tą pačią seriją – „Iš senosios Lietuvos literatūros“, – viršeliuose skirtingais šriftais užrašyti pavadinimai, nugarėlių užrašai, o ir knygų formatas, taip pat skirtingi. Skirtingi (maketas, šriftai) ir visi trys antraštiniai lapai. Nepasikuklinęs save nurodyti knygų viršelių dailininkas Gediminas Markauskas nurodytas tik poezijos rinkinyje. Tik šiame rinkinyje nurodyta redaktorė Eglė Patiejūnienė; kitų dviejų metrikose įrašyta, matyt, leidyklos redaktorė Gražina Indrišiūnienė. Sunku nusakyti jos indėlį į religinės prozos sąsiuvinį. Skiriasi visų trijų sąsiuvinių bibliografinių aprašų tvarkos; paginacija, ir ta skirtinga. Stebina absoliučiai neatsakingas leidyklos darbas. Leidybiniu požiūriu vertinant – tai visiška nesėkmė.

CHRESTOMATIJOS NAUDA

Kalbamos knygelės nauda vertintina trimis aspektais.

Pirma – mokslinė. Atsižvelgus į visus suminėtus trūkumus ir dalykines klaidas, lietuviškosios religinės XVIII a. antros pusės–XIX a. pradžios prozos chrestomatija yra bevertė; išimtis sudarytų tik kelios pozicijos. Kitaip yra su kitomis dviejomis serijos chrestomatijomis: pamokslų knygelės parengimas vertintinas kaip mokslinis, trijų poetų rinkinėlis iš dalies atitinka mokslinio parengimo reikalavimus.

Antra – mokomoji. Vertinant šiuo aspektu, pastarasis tikslas įgyvendintas pakenčiamai: trumpi autorių ir tekstų pristatymai, adaptuotų tekstų publikacijos gali būti naudojamos nespecialistų. Tačiau pateikti tekstai naudotini su išmanančio specialisto komentarais ar konsultacijomis. Vėlgi, pamokslų ir poezijos rinkiniai mokomuosius tikslus atspindi geriau, nes juose esama ir įvadinių straipsnių, ir tekstai parengti kruopščiau.

Trečia – perspektyvinė. Ją suprantu kaip tolesnių tyrinėjimų skatinimą ar mokslinėje apyvartoje įsitvirtinusių dalykinių klaidų bei netikslumų nurodymą ir taisymą. Šiuo požiūriu kalbamas leidinys suteikia nemaža medžiagos. Kaip jau minėta, labiausiai tai liečia Olševskį ir jo knygą, pvz., jo vardo ir pavardės problema dabartinėje lietuvių spaudoje, nelietuviškos jo kūrybos registravimas ir aptarimas, sąsajos su kitomis tuometinėmis lenkiškomis knygomis, *Bromos* struktūra.

KELIOS IŠVADOS

Aptarus lietuviškosios religinės XVIII a. antros pusės – XIX a. pradžios prozos chrestomatiją, nurodžius jos trūkumus ir privalumus, apibūdinus pagrindines tekstų parengimo bei dalykines klaidas, tenka prieiti keletą neišvengiamų išvadų. Nors ir suprantamas didelis studentų entuziazmas bei drąsa imtis tokio darbo, tačiau aiškėja, kad studentai, be didesnės tekstų, ypač senųjų, rengimo praktikos, dar nėra tinkamai pasiruošę rengti ir publikuoti senuosius tekstus be vadovo ir konsultanto. Tad kilus kokiai nors leidybinei iniciatyvai, būtina gerai pasvarstyti apie galimybes ją tinkamai įgyvendinti be žalos publikuojamiems tekstams. Kad nebūtų, Kazimiero Klimavičiaus žodžiais, „znočnei apkoliečyti“. Serijos „Iš senosios Lietuvos literatūros“, jeigu ji ir toliau būtų rengiama vadovaujantis anksčiau minėtais tekstų publikavimo principais, rekomenduotina nebetęsti. Su chrestomatiją išleidusia Vilniaus universiteto leidykla, atsižvelgus į knygos dokumentacijos, maketavimo dalykus, patirties publikuoti senuosius tekstus, leidėjo atsakomybės stokos, iš viso siūlyčiau daugiau nebebendradarbiauti.